

Kemal TİMUR*

KURAL TANIMAYAN BİR İDEOLOJİ: POSTMODERNİZM

Öz: Uzun yıllardan beri postmodernizm denilen fenomenin farklı şekillerde tanımı yapılmaktadır. Bazı düşünürler postmodernizmi, modernizmin devamı olarak tanımlarken bazıları modernizmden kopuş şeklinde tanımlar. Postmodernizmin değişik tanımlarının genellikle belirsizlik, bilinmezlik, süreksizlik gibi kavramlara dayandığı görülür. Kural, düzen, ilerleme, tekdüzelik gibi kavramlarla tanımlanan modernizmin aksine postmodernizm tanımsızlık ve belirsizliği kendine amaç edinmiştir. Modernizmin baskılarından bıkan, bunalan Batı toplumları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra her türlü sınırı ortadan kaldıran, bireysel özgürlüğü savunan bir ideolojinin peşine takılırlar. Bu ideolojinin ismi kural tanımayan, tanınmak yerine belirsizliği benimseyen postmodernizmdir. Bu çalışmanın amacı postmodernizmin kural tanımayan ve belirsiz olan doğasını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Felsefe, Belirsizlik, Kuralsızlık, Modernizm, Postmodernizm

AN IDEOLOGY WITHOUT A RULE: POSTMODERNİZM

Abstract: Since long years, postmodernism has been defined differently. While some thinkers define it as continuation of modernism, some define it as break from modernism. It is observed that different definitions of postmodernism generally base on concepts such as ambiguity, obscurity, discontinuity. Contrary to modernism which define with concepts such as rule, order, progress, uniformity, postmodernism aims to undefinedness and ambiguity. After II. World War, Western societies sweltered and bored from modernism, have tailed to an ideology that it removes all kinds of limits and defend to individual freedom. The name of this ideology is postmodernism which it does not accept to rule and takes up seriously ambiguity. The aim of this paper is to examine postmodernism nature that it does not accept to rule and it is uncertain.

Keywords: Literature, Philosophy, Ambiguity, Irregularity, Modernism, Postmodernism.

1. Belirsiz Bir Kavram: Postmodernizm

Yıllar önce “Tanımı Yapılamayan Postmodernizm” başlıklı bir yazı kaleme almıştım. Söz konusu yazıda da belirttiğim gibi, medeniyet tarihindeki gelişmelere göz attığımız zaman birçok iniş ve çıkışa rastlamamız mümkündür. Günümüzde ise bu iniş ve çıkışların, değişimlerin hızından, insan onları takip edemez hale gelmiştir. Yeni olan bir şey ancak bir iki gün kalıcı olabiliyor. İnsanoğlu, daha sonra, özellikle de basın-yayın vasıtasıyla, onu yeni olmaktan çıkarıyor. Üçüncü gün ise, yeni kavramlar yeni düşünceler arıyor. Daha sonra boşluk ve geçiş sürecinin tamamlanması derken yıllar sürüp gidiyor.

Onyedinci yüzyıldan bu yana, modernizmin etkisi altında yaşayan Batı ve ona yakın toplumlar, şimdi de modernizm ve modern hayatın tükenmesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Modernizmin ne olduğunu ve neler getirdiğini anlamak ve bilmek için çalışırken, postmodernizm adıyla yeni bir fikir ve düşünce akımı üzerinde konuşulmaya başlanmıştır. Modernizmin tükendiği noktada, sanki onun devamı gibi gözükken; fakat çok ayrı görüşlerle hayatı ve fikir dünyasını sarsan postmodernizmin daha henüz ne olduğu ve neler getirip neler götüreceği belli değildir.¹

Genellikle modern sonrası olarak kabul edilen postmodernizmi anlayabilmek için modernizm ve modernleşmenin ne olduğunu da biraz irdelemek gerekir. Fikir ve düşünce adamları modernizmi, genel olarak şu şekilde tanımlayıp anlatmaktadırlar: Modern, klasik olarak zamanın aşındırmadığı, şimdiden bulunup şimdinin çok ötesinde olandır. Dolayısıyla, modernizm, zamanla yarışmayan, ancak onun çok ötesinde bulunan, zamana ayak uydurmak bir yana, yeninin bütün ipuçlarını içinde barındıran demektir. Modernizme göre insan, sadece aklıyla mutlu olacak, böylece özgürlük ve mutluluğu tadacaktır. Modernizmde savunulan ve topluma sunulan asıl unsur akıldır. İnsan yalnız akıl ile ilerleyip yol almaya başlar. Modernizm, ayrıca geleneklerin normalleştirici tavırlarına da bir başkaldırıdır.

Bilindiği gibi Batı’daki değişim ve gelişmelerin çoğu Rönesans ile birlikte onbeşinci yüzyıldan sonra başlamıştır. Bu gelişmeleri bazı edebiyat ve düşünce akımları takip etmiştir. Onyedinci yüzyılda Fransa’da klasisizm akımı başlamış, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında ise yerini romantizme bırakmak zorunda kalmıştır. Romantizm akımı da yerini başka bir akım olan realizme terk etmiştir. Bundan sonra kimi birbirine tepki olarak doğmuş, kimi de birbirini destekleyen sırasıyla; parnasizm, sembolizm, kübizm, fütürizm, dadaizm ve sürrealizm akımları ortaya çıkmış; taraftarları vasıtasıyla savunulmuş ve o doğrultuda fikirler üretilmiştir. Bu akımlardan sembolizm ise, yirminci yüzyılda hayli rağbet görmüştür. Hatta bu edebî akımın asıl konumuz olan postmodernizmi de etkilediğini Cengiz Ertem şöyle belirtmektedir: “Sembolizm yirminci yüzyıla damgasını vuran güçlü bir

¹ Timur, Kemal, “Tanımı Yapılamayan Postmodernizm”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Kütahya 1999, s. 319-323.; Bingöl, Ulaş-Timur, Kemal “Postmodern Şiir Nedir?” *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Yıl 5, Sayı 5/3, s. 1289.

edebiyat akımıdır. Kronolojik olarak yaşamını daha yüzyılın başlarında tamamlamış olsa da etkisi sürrealizmi, postmodernizmi de içine alarak günümüzde hâlâ sürmektedir.”²

Bununla beraber duyguya dayanan romantizm ve sembolizm, Batı insanını tatmin etmediğinden bunları bırakıp bu defa da tamamen akıl ve mantık kurallarına dayanan realizm, natüralizm ve modernizmi seçmiştir. Fakat bunlar da Batı insanını doyumamıştır. Bu şekilde insanını tatmin edemeyen Batı, maddî ve manevî açıdan bir bunalıma düşmüştür. Zaman zaman geriye dönmek istemiş; fakat onları daha önce yaşamış olduğundan, bu da mümkün olmamıştır. Batı toplumlarını modernizm de doyumamınca, ne yaptığını bilmeyen, her şeyi serbestçe yaşamak isteyen, her şeyi yargılayan, her şeye şüpheyle bakan, hiçbir kural tanımayan bir nesil yetişmiştir. İşte bu duruma, yani insanın/gençliğin bu yaşantısına bir isim aranmış ve şimdilik buna postmodernizm denmiştir. Dolayısıyla belli bir kural tanımayan ve çok değişken bir yapıya sahip olan bu kavramın, yani postmodernizmin kesin ve net bir tanımı da henüz yapılamamıştır.

Bugün Batı’da sosyologlar, filozoflar, modernizmin tıkanıklığını ancak postmodernizmin ortaya çıkışından sonra tartışabiliyorlar. Fakat yeteri kadar postmodern şartlarda yaşamamış olan toplumlar, postmodernizmin ne olduğunu çözmeye çalışmakta, bu çabayı gösterirken de hafif bir korku duymaktadır. Batılı düşünürler, postmodern düşüncelerin toplumu sarsmaya başladığı bu dönemde, onu tarif etmenin pek de kolay olmadığını çok iyi bilmektedirler. Bu konuda çalışmaları olan Gülseli İnal bir makalesinde, düşünür Zygmunt Bauman’ın bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirip yorumlamaktadır: “Sosyolog Zygmunt Bauman’a göre postmodernizmi dile getirmek, anlatmak o kadar kolay değil, çünkü kolay dile gelir bir yanı yok, herkese göre değişen bir yapılaşma ve kayma, bünyeleşme gösteriyor.”³

Postmodernizm, kimine göre modern sonrası, kimine göre modernizmin doğurduğu, kimine göre de modernizmden esinlenen bir akım, şeklinde algılanmıştır. Bu konuda çalışmaları olan Oya Batum Menteşe, postmodernizmin tanımını yapmaktan ziyade şunları dile getirir: “Başlarken kanımca önce elimizdeki sözcüğün ne anlama geldiğini incelemek gerekir. Burada modern sözcüğü değişime uğrar, ‘post’ ön takısı İngilizce’de ‘after’, yani ‘-den’ sonra anlamını değil de ‘-den’ esinlenerek veya ‘-den’ itibaren anlamını taşır; kısaca modern sözcüğünün anlamını modernden esinlenerek veya modernden itibaren değişime uğratar. ‘-izm’ eki bağlandığı sözcüğü bir düşünce veya sanat akımı olduğunu gösterdiği için modern sözcüğü artık bu çağa ait anlamında değil; bir sanat ve düşünce akımı anlamında kullanılacaktır.”⁴

Yine bu konularda birçok araştırması ve yazısı olan Gürsel Aytaç, “Çağdaş Edebiyat” adlı yazısında modernizm/çağdaş edebiyat ve postmodernizm arasındaki ilgiyi anlatırken: “Çağdaş kavramından yola çıkalım. Nedir çağdaş? Aynı çağı paylaştığımız, bizim çağımızda demektir

² Ertem, Cengiz, “Edebiyatta Modern Arayışlar” Littera Edebiyat Yazıları, C. 3, 1992, s. 160.

³ İnal, Gülseli, “Türk Edebiyatında Gelenek ve Kopma”, Littera Edebiyat Yazıları, C. 3, 1992, s. 218.

⁴ Menteşe, Oya Batum, “Modernizmden Postmodernizme”, Littera Edebiyat Yazılar, C. 3, 1992, s. 217.

postmodern bu paradoksun bilincindedir. 2- Postmodern sonrası olamaz ve postmodern yeni bir çağ değil modernin devamıdır, modern hem eleştirinin kendisidir hem de eleştirilen durumdadır. 3- Postmodern bütün modernci görüşlerin tükendiği durum olarak görülebilir. 4- Postmodern, bütüncül doğru anlayışının yadsınmasıdır, köktenci ve düşünsel çoğulculuktur. 5- Tarihsel açıdan, Postmodern Hegel'in yadsınması Nietzsche'nin perspektif anlayışına uyumdur. 6- Bu son gelişmenin belirleyici özelliği bir postmodern çağda olduğumuzdur. Ama belki de postmodernizm diye bir şey yoktur. Bir postmodernizmin olmayışı belki de postmodern çağın belirleyici özelliğidir."¹⁰

Bu tanım karmaşıklığından sonra biraz da Batı medeniyetinin temellerinin atıldığı medeniyetler üzerinde duralım.

2. Batı Medeniyetinin İki Sacayağı: Yunanistan ve İtalya

Bilindiği gibi Batı medeniyetinin temelleri Yunan ile Latin/İtalyan medeniyeti üzerine inşa edilmiştir. Bu iki kültür ve medeniyet, düşünce ve inanç olarak birbirlerine yakın, belki de aynı sayılmaktadırlar. Diğer yandan Yunanistan ile İtalya, coğrafi konum olarak da ikisi Batı ile Doğu arasında köprü görevi gören bir konuma sahiptirler. İtalyan haritası bir yandan çizme gibi Akdeniz'in sularına gömülürken; diğer yandan da adeta tek ayağıyla/çizmesiyle Mısır ya da Afrika kıtasına basmaktadır. Yunanistan ise Batı medeniyetinin ikinci sacayağıyla Anadolu üzerinden bir yönüyle Ortadoğu'ya diğer yönüyle de Rusya'ya doğru uzanmaktadır. Dolayısıyla Batı medeniyetinin temelini bu iki medeniyet üzerine kurulması tesadüfi olmasa gerek. Coğrafi nedenlerin yanında felsefi, dinî ve sosyolojik birçok unsuru da göz ardı etmemek gerekir. Tarih boyunca bu iki medeniyet, Doğudan aldıkları düşünceleri önce kendi içlerinde sindirip geliştirmişler, sonradan da kendilerinin çocukları mesabesinde olan Batı devletlerine; daha doğrusu Hristiyanlık âlemine yaymışlardır. Buna bağlı olarak sanat ve edebiyattaki gelişmeler de ilk önce İtalya'da ortaya çıkmış; sonradan da diğer Batılı devletlere yayılmıştır.

3. Modern Akımlar ve Postmodernizmi Doğuran Sebepler

Onyedinci yüzyılda önce Fransa'da başlayan klasisizm, asıl sanat ve estetiğini eski Yunan ve Latin edebiyatı dönemine ait başarılarla oluşturmuştur. Çünkü Klasisizmi savunan sanat adamları ve aydınlar, İtalya'da başlayan Rönesans hareketlerinden sonra ortaya çıkmışlardır. Edebî bir akım/ideoloji olarak ortaya çıkan klasisizm, temelde aklı ön planda tutan bir akımdır. Klasikler aklı ön planda tutarken mükemmeliyeti, ideali de yakalamanın peşindedirler. Yazılan edebî eserlerde kahraman olarak ideal tipler ön plana çıkarılır. Eserlerde çirkinliklerden, olumsuzluklardan pek söz etmezler. Çünkü onlara göre ancak iyi örnekler toplumu daha iyi bir konuma getirir.

Klasisizm, ondokuzuncu asra geldiğimizde etkisini az da olsa yitirir. Bu defa da ona tepki olarak ortaya çıkan romantizm akımı ön plana çıkar.

¹⁰ Bezel, Nail "Modernizm ve Postmodernizm", Littera Edebiyat Yazıları, C. 3, 1992, s. 216.

Romantikler, biraz da dinin, daha doğrusu Hristiyanlık inancının etkisiyle hissî, hayalî ve duygusal şeyleri daha fazla ön plana çıkarırlar.

Romantikler ondokuzuncu yüzyılda ideal eserler yazarken, sembolizm, dadaizm, empresyonizm gibi başka edebî akımlar da ortaya çıkar ve bu gruplar da epey taraftar bulurlar. Ondokuzuncu yüzyılda romantizme tepki olarak ortaya çıkan realizm ve realistler ise romantiklerin aksine hayali ortadan kaldırmak isterler. Bu ekole mensup yazarlar, her şeye akıl ile yaklaşmaya çalışırlar. Kısacası romantiklerin hayali ön plana çıkarmalarına karşılık bunlar da tamamen akli ön plana çıkarırlar ve o tarzda eserler kaleme alırlar. Batı'da realizmden sonra onu daha da ileri bir seviyeye taşıyan bir de natüralizm akımı ortaya çıkar ki, bunlar da akılcılığa ayrıca determinist bir yaklaşım getirirler. Bu anlayışa göre, aynı nedenler aynı sonuçları doğuracağından, bir insanın çevresini incelemek onu anlamının en iyi yoludur.

Onyedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar ortaya çıkıp gelişen ve farklı edebî akımların ideolojileri doğrultusunda görüşlerini dile getiren Batılı sanat ve fikir adamlarının eserleri, toplumdaki sanat anlayışlarında olduğu gibi yaşantılarında da farklı tarzlarda gelişmeler sağlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak ondokuz ve yirminci asırda her alandaki gelişmelerle birlikte Batı memleketlerinde yaşamını sürdüren insanların çoğunluğu maddî olarak üst düzeyde bir refaha kavuşmuştur. Sanat, felsefe, edebiyat, resim, müzik; daha doğrusu sanatın her alanında modern hayata bağlı olarak belli bazı katı kurallar da getirilmiştir.

İşte modern hayatın oluşturduğu bu şartlar içinde yaşamını sürdüren insanlar, onun getirmiş olduğu bu kurallar çerçevesinde işlerine gider gelirler. Şehirler belli kurallar çerçevesinde inşa edilir. Düz yollar, caddeler, güzelce dizayn edilip yeşillendirilen alanlar da yine belli ölçülere göre oluşturulur.

Yaşam alanlarının belli kurallar çerçevesinde dizayn edilip kurallara bağlanması, orada hayatını sürdüren insanların günlük hayatına da yansır. Okumuş, eğitim düzeyi yüksek, işi gücü olan, maddî refaha ulaşmış bir Batılı insan, her gün aynı saatte işine gider gelir. Aynı işi aynı kurallar çerçevesinde yapar. Sabah belli saatte kalkar, aynı tarzda çizilmiş yollar üzerinden arabasıyla ya da yürüyerek işine gider gelir. Alış verişe gitmek için aynı düz yol ve caddeleri kullanır. Eve geldiğinde yine aynı şekilde, benzer işlerle meşgul olur. Bazen de aynı yollar üzerinden eğlence mekânlarına gider gelir. Orada eğlendikten sonra evine gelip yatar ve diğer zamanlarında da aynı şekilde bir yaşam sürdürür.

İşte maddî olarak belli bir refaha ulaşan bu Batılı insan tipi, aslında her gün aynı şeyi yapmaktan, farkına varmadan, bir bıkkınlıkla karşı karşıya kalmıştır. Belki çok ileri bir söz olacak ama Batı insanı uzun süre adeta bir robot hayatı yaşamıştır. Ancak bilindiği gibi insan sadece maddeden ibaret değildir ve insanın manevi ciheti maddî cihetinden daha gelişmiş ve daha karmaşıktır. Dolayısıyla kendisine biçilen katı kurallar çerçevesinde yaşamını sürdüren insan, belli bir müddet sonra, farkında olarak ya da olmayarak, bu hayattan bıkmabilmektedir.

kurallara karşı adeta insan duygusundaki o sonsuzluk arzusundan gelen bir feryattır. Bir itirazdır, kural tanımamaktır. Sonsuzluk arzulayan ruhun isyanıdır. Sonsuz olan duyguların bir feryadıdır. Hiçbir şeyi mutlak olarak kabul etmemeye karşı bir sorgulamadır. En doğru bildiğimiz şeylere karşı şüpheyi düşüren bir felsefedir. Hiçbir değeri kabul etmek istemeyen bir kaostur.

Postmodernizm, aynı zamanda ırkları, inançları, memleket mensubiyetini ve kimliği kabul etmeyen bir akımdır. Bu yönleriyle de şiir, sanat, resim, yaşam ve ekonomide kural tanımayan bir isyan hareketidir. Romanda, hikâyede bütün kuralları yok eden, onları alaya alan, onlarla dalga geçen, bir yeniden yazma denemesidir. En anlamsız şeylere bile önem veren bir hayat anlayışıdır. Çok önemli görülenleri, önemsizleştiren bir anlayıştır.

Yine Postmodernizm, kuralları kabul etmediği gibi alaya alan, önemsemeyen, kendilerinin savundukları düşünceleri de zaman zaman yerden yere vuran, sorgulayan bir bilinmezliktir. Bütün bunlardan dolayı da her dönemde kendine taraftar bulan, kendinden söz ettiren, sürekli gündemde kalmayı başaran bir harekettir. Diğer bir deyişle postmodernizm kendine de düşman bir anlayıştır.¹¹

Dolayısıyla postmodernistler, belli bir kuralı tanımadıkları için haklarında yazılanların da tabii olarak belli kuralları olmamaktadır. Onlarla ilgili yazılan yazılarda ve karşılaştırmalarda da bu belirsizliği görmek mümkündür. Örneğin yapılan kıyasların bazılarında, modernizm ve modern hayat belli bir hiyerarşi, belli bir düzen ve merkezileştirilmiş kontrol arzularken; postmodernizm daha çok anarşi, düzenin yıkılması ve merkezi kontrolün tamamen kalkmasını istemektedir. Modernizm, bilim ve teknoloji vasıtasıyla büyük ilerleme söylemini ön plana çıkarırken, postmodernizm her türlü ilerlemeye şüpheyi bakıyor. Teknoloji karşıtlığı reaksiyonları geliştirmeye çalışırken bir de yeni din ve inançların peşinde koşuyor. Modern sanat, müzik ve edebiyatta genel sınırlar çizip bir bütünlük hissi oluşturmaya çalışırken; postmodernizm, melezlik, kültürlerin yeniden birbirlerine bağlanmasını benimsiyor. Modernizm birçok konuda belli bir derinlik isterken, postmodernizm yüzeysellik peşindedir. Modernizm, niyet ve gayede belli bir ciddiyet isterken; postmodernizm, oyun ve ironi oluşturup resmî olan ciddiyete tepki gösteriyor. Modernizm cinsel farklılığa göre şekillenmiş güçlü düzeni, tek cinsiyetleri, pornografinin dışlanmasını benimserken; postmodernizm, çift cinsiyetlilik ve pornografiyi önemsiyor. Bu karşılaştırmayı uzatmak mümkündür.

Netice olarak postmodernizm; bilmediği bilemeyeceği bir gerçeği açıklamak, öğretmek ve anlatmak istemez. Onun amacı her türlü yöntemi kullanarak metinde anlam boşlukları, suskunluklar oluşturmak ve bu yolla gerçek olan değişmeyi, belirsizliği ve farklı olmayı okurlarına aktarmaktır. Ayrıca şaşırtmaca, işaretleri kasten yanlış yere koyma, yazılanlar arasında boşluklar bırakma, yaşanılmayanları moda olarak gösterme, fazla düşünmeyi filozof gösterme, hisleri öldürme, yazıdaki bütün üslupları bozma gibi özellikler de postmodernizmin özelliklerindedir. Dolayısıyla her

¹¹ Tuğluk, Abdulhakim, "İroni Nedir", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 29, 2017, s. 462.

şeyde farklı olma, farklılığa öncelik verme, tüm tabuları kaldırma, tüm değerleri sorgulama, yeni problemler üretme ve bunları yaparken de yerine herhangi bir çözüm önermeme gibi özellikler de postmodernizmin getirdiği yeniliklerdendir.

Görüldüğü gibi, bu özellikleri taşıyan postmodernizmin kesin ve net bir tanımının yapılması şimdilik oldukça zor görünmektedir. Yine bütün bu yazılanlardan anlaşılıyor ki, postmodernizmin ne olduğu tam olarak anlaşılamamış ancak özellikleri hakkında bilgiler verilip yorumlar yapılmıştır. Herkese göre farklı algılanıp yorumlanmaya açık bir akım olan postmodernizm, değişken ve karmaşık yapısı devam ettikçe, bu farklı tanım ve yorumlar da zannederim devam edecektir. Ancak bunun sonu olmadığı için biz de bu yazımızdaki tanım, karşılaştırma ve özellikleri şimdilik bu cümlelerle sonlandırıyoruz.

Kaynakça

- Aytaç, Gürsel, "Çağdaş Edebiyat" Gündoğan Edebiyat, C. 2, S. 6, Bahar 1993.
- Bezel, Nail, "Modernizm ve Postmodernizm", Littera Edebiyat Yazıları, C. 3, 1992.
- Bingöl, Ulaş-Kemal. "Postmodern Şiir Nedir?", *TEKE-Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Yıl 5, Sayı 5/3.
- Ergüven, Mehmet, "Postmodernizm Yaşadığımız Hayata Tıpatıp Uyuyor", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Kasım 1990.
- Ertem, Cengiz, "Edebiyatta Modern Arayışlar" Littera Edebiyat Yazıları, C. 3, 1992.
- İnal, Gülseli, "Türk Edebiyatında Gelenek ve Kopma", Littera Edebiyat Yazıları, C. 3, 1992.
- Kahraman, Hasan Bülent, *Varlık Dergisi*, Kasım 1992.
- Menteşe, Oya Batum, "Modernizmden Postmodernizme", Littera Edebiyat Yazılar, C. 3, 1992.
- Özcan, Enver, "Önay Sözer ile Postmodernizm Üzerine" *Varlık Dergisi*, Kasım 1992.
- Timur, Kemal, "Tanımı Yapılamayan Postmodernizm", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Kütahya 1999.
- Tuğluk, Abdülhakim, "İroni Nedir", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 29, 2017.